

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Історичний факультет
Кафедра історії України

Дипломна робота бакалавра

з теми:

«ІВАН САМОЙЛОВИЧ: ІСТОРИЧНИЙ ПОРТРЕТ»

Виконала:

студентка IV курсу
напряму підготовки 032 Історія та Археологія
денної форми навчання
Слободюк Ірина Василівна

Науковий керівник:

кандидат історичних наук,
Степанков Віталій Валерійович

Рецензент:

Кам'янець-Подільський, 2021

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ 1. Історіографія та джерельна база дослідження	7
1.1. Історіографія проблеми.....	7
1.2. Джерельна база дослідження.....	15
Розділ 2. Життя та діяльність Івана Самойловича до гетьманства	21
2.1. Походження Івана Самойловича та його невдала кар'єра священнослужителя.....	21
2.2. Перші кроки у політиці.....	23
2.3. Старшинська козацька рада 1672 року.....	26
Розділ 3. Іван Самойлович – гетьман Лівобережної України	30
3.1. Внутрішня та зовнішня політика гетьмана.....	30
3.2. Коломацький переворот 1687 року.....	46
3.3. Історичне значення діяльності гетьмана Івана Самойловича.....	51
Висновки	54
Список використаних джерел та літератури	57

ВСТУП

Актуальність теми. Після здобуття Україною незалежності і утвердження її як суб'єкта міжнародних відносин перед вітчизняними дослідниками з усією очевидністю постала потреба переосмислення українського досвіду державотворення. У цьому контексті особливо вагомий є досвід козацької держави XVII ст., яка стала суб'єктом міжнародних відносин у Центрально-Східній Європі. Козацька держава і досі залишається одним із найяскравіших феноменів української історії. Це свого роду національний символ українського народу, уособлення української нації. Майже триста років козацтво було рушійною силою поступу України і вкарбувало значний слід у визвольні змагання, оборону від зовнішніх ворогів, розбудову держави, культурний процес. Сьогодні історія Гетьманщини активно і успішно досліджується у вітчизняній історіографії, однак серед малодосліджених тем все ще залишаються політичні портрети гетьманів та козацької старшини, особливо у період XVII ст., що став особливо багатим на випробування для українського народу та драматичним для тогочасної козацької еліти. На жаль, з найважливіших проблем України і досі залишається формування національної еліти, тому вивчення діяльності гетьманів ранньомодерного часу має слугувати прикладом для сучасників.

Ми знаємо, що українська гетьманська держава за роки свого існування мала чимало гетьманів. Усі вони були носіями автономного чи незалежного устрою України. Втіленню цих ідей в життя вони присвятили все своє життя, поставивши за мету звільнення українського народу від панування чужинців. Однак серед великої кількості імен українських гетьманів є ряд керівників чия дії й на сьогодні оцінюються неоднозначно. Серед них виокремлюється особистість гетьмана Івана Самойловича, якого часто називали користолюбним та владним. Однак незважаючи ні на що, саме за його правління настала певна стабілізація політичної ситуації. Саме у роки його правління остаточно утвердився державно-політичний устрій лівобережного

Українського гетьманату, який в основному залишався незмінним до 1764 року.

Об'єктом дослідження виступає Гетьманщина в 70-80-рр. XVII ст.

Предметом дослідження є історичний портрет гетьмана Івана Самойловича.

Метою дослідження є об'єктивне висвітлення соціально-політичного портрету гетьмана Івана Самойловича, визначення його ролі в українській історії.

Для реалізації поставленої мети визначено такі **завдання**:

- проаналізувати історіографію проблеми, охарактеризувати джерельну базу;
- висвітлити походження Івана Самойловича, його невдалу кар'єру священнослужителя та охарактеризувати перші кроки майбутнього гетьмана у політиці;
- проаналізувати події старшинської козацької ради 1672 року;
- обґрунтувати внутрішню та зовнішню політику гетьмана;
- дослідити Коломацький переворот 1687 року;
- показати історичне значення діяльності гетьмана Івана Самойловича.

Хронологічні межі дослідження. Основними хронологічними межами виступає період з 1672 по 1687 рр., а саме роки гетьманування І. Самойловича. Проте, в роботі присутні й інші часові межі – поч.1630-х по 1690 рр., від моменту народження І. Самойловича до смерті гетьмана.

Географічні межі дослідження визначаються територією Гетьманщини, а точніше її Лівобережної частини, а саме 10 окремих адміністративно-територіальних одиниць (полків), серед яких: Гадяцький, Переяславський, Київський, Полтавський, Лубенський, Прилуцький, Миргородський, Стародубський, Ніжинський, Чернігівський полки. Хоча варто додати про інші територіальні об'єкти, які неодмінно фігурують в самій роботі, а саме: Запоріжжя, Правобережна Україна, Кримське ханство, Османська імперія, Московська держава, Річ Посполита тощо.

Методи дослідження. В дослідженні використано як загальнонаукові, так і спеціальні історичні методи. Для вирішення поставлених завдань серед загальнонаукових досліджень варто виокремити методи аналізу й синтезу. Зокрема, завдяки аналізу козацьких документів було простежено діяльність гетьмана, а отримані результати узагальнено методом синтезу. Серед спеціальних історичних методів у роботі використано порівняльний, проблемно-хронологічний, синхронний та діахронний. Завдяки порівняльному методу простежено внутрішню та зовнішню політику І. Самойловича і зроблено порівняння з діяльністю інших гетьманів. Проблемно-хронологічний ліг в основу нашого дослідження. Синхронний метод дозволив простежити політичний контекст діяльності гетьмана в конкретній ситуації, а діахронний – враховувати при цьому практику, яка склалася в попередній час.

Зв'язок з науковими програмами. Робота виконується згідно науково-дослідної та навчальної програми кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка та в контексті загальнонаукових програм вивчення курсу історії України.

Новизна дослідження полягає в тому, що здійснено комплексне дослідження життя і діяльності Івана Самойловича, а саме його походження, освіти, сходження по кар'єрній драбині. Нам вдалося проаналізувати події старшинської козацької ради 1672 року та обґрунтувати внутрішню та зовнішню політику гетьмана. В роботі показано історичне значення діяльності гетьмана Івана Самойловича.

Апробація роботи. Зміст роботи, окремі її статті були висвітлені у збірниках наукових праць студентів і магістрантів історичного факультету К-ПНУ імені Івана Огієнка та обговорювалися на засіданні кафедри.

Практичне значення роботи полягає в тому, що її матеріали, основні висновки й положення уточнюють існуючі знання з ряду питань історії України другої половини XVII ст., завершального етапу Української національної революції, дозволяють уникнути повторення помилок в спеціальних студіях, підручниках тощо. Водночас, вони можуть бути

використані для розробки уроків з історії України, для підготовки до семінарських занять у вищих навчальних закладах, написанні рефератів тощо.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів й підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури. Загальний обсяг роботи становить 64 стор.

ВИСНОВКИ

1. Аналіз історіографії з досліджуваної проблеми дозволив виокремити певне коло дослідників, які на різних етапах розвитку історичної науки взяли за розробку основних її складових. Історіографію проблеми в роботі поділено на три групи. Встановлено, що першу з них становлять історичні праці науковців дореволюційного часу. Другу групу репрезентують роботи сучасних російських вчених, які дещо позбавлені об'єктивності у висвітленні проблеми, адже в них чітко простежується жорсткий ідеологічний контроль. Останню групу історіографії проблеми представляють дослідження істориків діаспори та сучасних українських вчених. Звичайно, що дослідники за кордоном мали менше можливостей для роботи і через відсутність в еміграції джерельної бази, поява ґрунтовних наукових праць унеможлилювалася. Проте, саме на сучасному етапі розвитку української історичної науки з'являється ціла низка ґрунтовних праць, присвячена діяльності гетьмана Івана Самойловича. Однак, варто зауважити, що перед дослідниками і досі стоїть проблема висвітлення раннього періоду життя гетьмана.

В роботі використано цілий комплекс джерел, що включав в себе переважно діловодні матеріали, законодавчі акти, джерела особового походження та літописи. За своїм змістом законодавчі акти охоплювали найрізноманітніші сторони управління Україною: стосувалися військових справ (накази про виступ у похід); господарської діяльності (роздача та підтвердження земельних володінь, підтвердження купчих, заповітів, поділів землі та іншого майна); поточного управління (призначення на урядові пости, стягнення податків, надання привілеїв, щодо зовнішньої політики) та ін. В козацьких літописах докладно розповідається політичну діяльність Івана Самойловича, подається економічна, і культурна характеристика його правління.

2. Іван Самойлович був сином священика. Освіту здобув у Києво-Могилянській колегії. Втім духовна стежа не привабила Івана і він вступив до

війська. Оскільки мав добру освіту, то службу розпочав військовим писарем Красноколядинської сотні Прилуцького полку. Там же одружився. Незабаром отримав чин сотника у Гадяцькому полку й перебував у м. Веприку. Потім у званні військового товариша він став чернігівським наказним полковником. Самойлович перейшов на бік гетьмана Брюховецького, а після його смерті приєднався до прихильників промосковської орієнтації й був обраний генеральним суддею. Після відставки Многогрішного, 17 червня 1672 р., на Генеральній раді в Козацькій Діброві під Конотопом гетьманом лівобережної частини України було обрано генерального суддю Івана Самойловича.

3. Характерною рисою 15-літнього гетьманування Івана Самойловича було його прагнення створити аристократичну державу з міцною гетьманською владою. Шлях до здійснення своєї мети він убачав в обмеженні права козацьких низів втручатися в державні справи. Саме тому Самойлович припинив скликання Генеральної військової ради, а всі державні справи вирішував зі Старшинською радою. Формуванню аристократії сприяло започатковане Самойловичем бунчукове товариство. Самойлович обстоював старшинські інтереси, сприяв зростанню старшинського землеволодіння. Усупереч намаганням старшини й Конотопським статтям, для забезпечення порядку в Гетьманщині він утримував наймане (компанійське та сердюцьке) військо, а з часом сформував і ще кілька охочих полків. Як і деякі його попередники, прагнув закріпити спадковість гетьманської влади. Тут гетьман дбав про своїх синів, яким надавав найвпливовіші посади в гетьманському уряді та великі маєтності. Самойлович рішуче протидіяв спробам запорожців здобути політичну окремішність, намагався прилучити під свою булаву Правобережну Україну, не випускав з уваги й західноукраїнські землі. Протягом свого правління він здійснював політику щодо об'єднання Правобережної та Лівобережної України. У роки правління Івана Самойловича остаточно утвердився державний устрій Українського гетьманату, який потому залишався незмінним майже століття.

У зовнішній політиці Самойлович орієнтувався на Москву та вороже ставився до Польщі й Туреччини. Гетьман Іван Самойлович проявив себе як здібний воєначальник у війні об'єднаних сил Лівобережної Гетьманщини та Росії з Османською імперією 1676-1681 років. Одночасно, у 1681 році він висловив незадоволення підписанням між Росією і Османською імперією Бахчисарайського миру, згідно з яким більша частина українських земель відходила під владу султана і хана. Так само гетьман рішуче виступав і проти укладення польсько-російського «Вічного миру» 1686 р., який узаконював розподіл України. Іван Самойлович перші роки свого правління провадив обережну політику. Однак з часом він все більше дбає про збагачення своє і своїх родичів. Старшина була ображена на гетьмана за його грубе і зневажливе ставлення до неї, самовладність та прагнення зробити гетьманство спадковим. Тому у середовищі генеральної старшини проти гетьмана утворилася змова. Самойлович був заарештований і відправлений до Москви, а звідти без суду і слідства до Сибіру. Разом з ним була вислана вся його рідня. Іван Самойлович скінчив життя 1690 року в Тобольську. Слід зазначити, що гетьман, попри всі його недоліки, безперечно був патріотом, відстоював самостійність і соборність Української держави. Звинувачуючи його в зраді, козацька старшина вкотре сама зрадила Україну, заради власних егоїстичних інтересів. Це означало і кризу влади та її ослаблення. Виникла потреба повернути її авторитет.

Отже, Іван Самойлович належав до непересічних постатей в багатостраждальній історії України, виступив як один з багатьох борців за об'єднання українських земель в єдину державу – соборну Україну, посів гідне місце в її минувшині. Самойлович також був визначним меценатом української культури – на його кошти по всій Україні було збудовано десятки православних храмів і монастирів. Отож і слава про його п'ятнадцятирічну гетьманську діяльність не згасла і не згасне у пам'яті українського народу, який лише нещодавно здобув собі незалежність і свободу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

I. Джерела:

1. Acta Histryi caresgestas poloniaeillustrantiaab anno 1507 usou eadannum 179, s 561.
2. Акты, относящиеся к истории Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. Т. 5. Санкт-Петербург, 1867. 321 с.
3. Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России, собранные и изданные Археографической комиссией. Санкт-Петербург, 1884. Т. 13. 383 с.
4. Василенко М. П. Матеріяли до історії українського права. Київ, 1929. LXIII, 336 с. (Збірник Соціально-Економічного Відділу; № 11).
5. Величко С. Літопис / пер. з книжної української мови, комент. В. О. Шевчука; відп. ред. О. Мишанич. Київ : Дніпро, 1991. Т. 2. 1991. 642 с.
6. Гордон П. Дневник, 1684-1689 / пер. Д. Г. Федосова [отв. ред. М.Р. Рыженков]. Москва : Наука, 2009. 339 с. (Памятники исторической мысли).
7. Дело о распределении имения и всех пожитков после свергнутого с гетманства Ивана Самойловича и его детей, и о ссылке их самих. *Источники Малороссийской истории*. 4. 1. Москва, 1858. С. 328.
8. Дополнения к актам историческим, собранные и изданные археографической комиссией: В 12-ти томах. Санкт-Петербург, 1869. Т.11. 312 с.
9. Заруба В. Архів компанійського полковника Іллі Новицького. *Київська Старовина*. 1992. № 4. С. 12-18.
10. Заруба В. Забутий полковник та його архів. *Студії з історії України*. Київ, 1995. С. 57-72.
11. Заруба В. Охочекомонний полковник Ілля Новицький та його архів. *Рукописна та книжкова спадщина України*. Вип. 1. К., 1993. С. 21-38.
12. Каменєва С. А. Універсал гетьмана Івана Самойловича охочекомонному полку Якова Павловського скласти присягу на вірність новому царю Петру Олексійовичу. *Архіви України*. 2009. № 6. С. 211-220

13. Лазаревский А.М. Описание старой Малороссии. Материалы для истории заселения, землевладения и управления. Ал. Лазаревского. Т. III. Киев, 1902. С. 236.
14. Летопись Подгорецкого монастыря. *Киевская старина*. 1890. № 7. С. 126-128.
15. Лист кошового отамана Івана Сірка до гетьмана Івана Самойловича. *Історія запорізьких козаків*. Львів, 1991. С. 365-366.
16. Листи Івана Сірка. Матеріали до українського дипломатарію / уклад. Ю. Мицик, М. В. Кравець; ред.: Л. Я. Демченко; Інститут історії України НАН України. Київ : Інститут археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 1995. 82 с.
17. Літопис Самовидця / ред. Я. І. Дзира. Київ : «Наукова думка», 1971. 208 с.
18. Собрание государственных грамот и договоров, хранящихся в государственной коллегии иностранных дел. Москва, 1828. 4.4. Док.93
19. Українська література XVII ст. : Синкретична писемність. Поезія. Драматургія. Белетристика / Упоряд., приміт. В. І. Кречотня. Київ : «Наукова думка», 1987. 608 с.
20. Універсали українських гетьманів від Івана Виговського до Івана Самойловича (1657–1687): матеріали до українського дипломатарію / упоряд. І. Бутич, В. Риневич, І. Тесленко. Київ–Львів : НТШ, 2004. 1088 с.
21. Юзефович Я. Летопись событий в Южной Руси. *Сборник летописей, относящихся к истории Южной и Западной России*. Киев, 1888. С. 201-210.

II. Наукові видання, монографії, статті

22. Алмазов А.С. Меценатство гетмана Івана Самойловича как элемент его идеологической политики // Каразинські читання (історичні науки). Тези доповідей 63-ї міжнародної наукової конференції 23 квітня 2010 р. Харків, 2010. С. 19-20.

23. Алмазов А. С. Библиотека политического деятеля на Левобережной Украине второй половины XVII в. : (на примере собраний книг гетмана И. С. Самойловича). *Библиотекословеніе*. 2010. № 2. С. 80-84.
24. Алмазов А. С. Политический портрет украинского гетмана Ивана Самойловича в контексте русско-украинских отношений (1672-1687 гг.). Москва, 2012. 287 с.
25. Аркас М. Історія України-Русі. Київ : Вища школа, 1993. С. 245-246.
26. Артамонов В. А. Украина-русская конвергенция в последней трети XVII XVIII веках. *Україна в Центрально-Східній Європі*. 2005. № 5. С. 607-622.
27. Багалеі Д. И. Очерки из истории колонизации и быта степной окраины Московского государства. Москва, 1887. Т. 1 : История колонизации. С. 407-409.
28. Бантыш-Каменский Д. История Малой России. Ч. 1: От водворения Славян в сей стране до присоединения оной, в 1654 году, к Российскому Государству Царем Алексеем Михайловичем. Москва, 1830. 470 с.
29. Бантыш-Каменский Д. История Малой России. Ч. 2: От присоединения сей страны к Российскому Государству до избрания в Гетьманы Мазепы. Москва, 1830. 296 с.
30. Бовкун С. Іван Самойлович: заручник «московського вектора». *Дзеркало тижня*. 2004. 5-11 червня. (№ 22). С. 19.
31. Борисенко В. Соціально-економічний розвиток Лівобережної України в другій половині XVII ст. Київ, 1995. 263 с.
32. Васильєва О. Шептаківська волость в рамках комплексу гетьманських рангових маєтностей (друга половина XVII – XVIII ст.). *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2014. Вип. 18. С. 459–474.
33. Горобець В. «Волимо царя східного...» Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. Київ : Критика, 2007. 464 с.
34. Горобець В. М. Від союзу до інкорпорації: українсько-російські відносини другої половини XVII першої чверті XVIII ст. Київ, 1995. С. 47-59.

35. Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т., 12 кн. Т. V: Суспільно-політичний і церковний устрій і відносини в українсько-руських землях XIV–XVII ст. Київ : Наукова думка, 1994. 704 с.
36. Грушевський М. С. Нарис історії українського народу. Київ : Либідь, 1991. С. 226-228.
37. Дядиченко В. Нариси суспільно-політичного устрою Лівобережної України кінця XVII – початку XVIII ст. Київ, 1959. 531 с.
38. Єремєєв І. Герб гетьмана Івана Самойловича. *Народна армія*. 1995. 27 вересня. С. 4-5.
39. Журавльов Д. Усі гетьмани України. Київ : Гетьман, 2012. 508 с.
40. Заруба В. Українське козацьке військо в російсько-турецьких війнах останньої чверті XVII століття. Дніпропетровськ : Ліра ЛТД, 2003. 464 с.
41. Історія українського козацтва: нариси: у 2 т. / редкол.: В. А. Смолій та ін. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. Т. 2. 2006. 800 с.
42. Крип'якевич І. Історія України. Львів: Світ, 1990. 520 с.
43. Костомаров М. І. Наступники Богдана Хмельницького // Галерея портретів: Біогр. Нариси. Упоряд. і передм. В. О. Замлинський. Київ : Веселка, 1993. С. 181-183.
44. Костомаров Н. И. Руина: Гетманства Бруховецького, Многогрешного и Самойловича // Собрание сочинений. Исторические монографии и исследования. 1905. Кн.6. Т.15. С.317-430.
45. Кочегаров К. А. Речь Посполитая и польско-российский договор о Вечном мире 1686 г. : Дисс. канд. ист. наук. Москва, 2005. С. 67-68.
46. Кочегаров К. А. Речь Посполитая и Россия в 1680-1686 годах. Заключение договора о Вечном мире. Москва, 2008. С. 109-110.
47. Кочегаров К. Русское правительство и сім'я українського гетьмана Івана Самойловича в 1681–1687 гг. Москва, 2012. 224 с.
48. Кривошея В. В. Козацька еліта Гетьманщини. Київ : ІПіЕНД ім. Ф. Ф. Кураса, 2008. 452 с.

49. Крикун М. Г. З історії міграцій населення на Україні в другій половині XVII ст. // Вісник Львівського ун-ту. Серія історична. 1973. Вип. 9. С.78-895.
50. Крикун М. Турецький похід на Правобережну Україну 1674 року // Крикун М. Між війною і радіою. Козацтво правобережної України у другій половині XVII – на початку XVIII століття. Статті і матеріали. Київ, 2006. С. 367-377.
51. Крип'якевич І. П. Історія України / відп. ред. Ф. Шевченко, Б. Якимович Львів : Світ, 1990. 520 с. («Пам'ятки історичної думки України»)
52. Лунін С. І. Іван Самойлович. Харків : Фоліо, 2019. 123 с. (Знамениті українці).
53. Матвеева Т. Бунчукове товариство // Матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції». Харків : Асоціація випускників Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Харків: 2015. 239 с.
54. Мельник Л. Гетьман Іван Самойлович. *Київська старовина*. 1996. № 1. С. 77–84.
55. Мицик Ю. Чигирин – гетьманська столиця. Київ, 2007. С. 233-239.
56. Мишко Д. І. Чигиринські походи 1677-1678 рр. (в історії спільної боротьби російського і українського народів проти іноземних загарбників) : дис. канд. іст. наук. Київ, 1946. 188 с.
57. Нечипоренко М. Між Варшавою та Москвою: формування зовнішньополітичного курсу гетьмана Івана Самойловича в перші роки гетьманування. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Історія*. 2017. № 2. С. 6-13.
58. Нечипоренко М. Рід Самойловичів і початок політичної кар'єри Івана Самойловича. *Питання історії України*. 2013. Т. 16. С. 162-166.
59. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба / Ред. Л. Винар, упоряд. І. Гирич, А. Атаманенко. Нью-Йорк. Київ. Львів. Париж. Торонто. 2001. 464 с.
60. Панашенко В. Бунчукові товариші. *Київська старовина*. 1997. № 5 (317). С. 24-40

61. Пархоменко В. До питання про політику гетьмана Самойловича // Ювілейний збірник на пошану академіка Михайла Сергієвича Грушевського з нагоди шістдесятої річниці життя та сорокових роковин наукової діяльності. Київ, 1928. Т. I. С. 225-226.

62. Полонська-Василенко Н. Історія України. Т. 2.: Від середини XVII століття до 1923 року. Київ : Либідь, 1992. 608 с.

63. Санин Г. А. Украина в политических отношениях Российского государства и Османской империи (1667 – 1686). *Україна в Центрально-Східній Європі. Студії з історії IX – XVIII ст.* Київ, 2000. 539 с.

64. Сивіцький М. К. Історія польсько-українських конфліктів в 3 т. Київ : Вид-во ім. О. Теліги, 2005. Т. 1. 344 с.

65. Славутич Є. Службовий костюм «охотницького» війська Гетьманщини (остання третина XVII – перша третина XVIII ст.) // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. Збірка наукових праць. Київ, 2011.

№ 19.

URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Slavutyich_Yevhen/Sluzhbovyi_kostium_okhotnytskoho_viiska_Hetmanschyny_ostannia_tretyna_XVII_persha_tretyna_XVIII_st.pdf

66. Смолій В. А. Українська національна революція XVII ст. (1648–1676 рр.). Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 447 с.

67. Смолій В. А., Степанков В. С. Особливості зовнішньої політики Гетьманщини // Історія українського козацтва: Нариси: У 2 т. Київ, 2006. Т. 1. С. 372.

68. Смолій В., Степанков В. Український політичний проект XVII ст. : становлення національного інституту влади. Київ : Інститут історії України НАН України, 2014. 194 с.

69. Солдатова К. Формування комплексу маєтностей гетьмана Івана Самойловича на Лівобережній Україні. *Сіверщина в історії України*. Вип. 9. 2016. С. 179-183.

70. Соловьёв С. М. Сочинения. В 18-ти кн. Москва : Мысль, 1991. Кн. 6. Т. 11–12: История России с древнейших времен. С. 352-354.
71. Станіславський В. «Статті» гетьмана Івана Самойловича щодо «Вічного миру» // Україна в Центрально-Східній Європі (з найдавніших часів до XVIII ст.). Київ : Ін-т історії України НАНУ, 2000. Вип. 1. С. 348-385.
72. Сюдюков І. Доля «зручного» гетьмана: зльоти і падіння Івана Самойловича. *День*. 2003. 24 жовтня. С. 8-9.
73. Таирова-Яковлева Т. Г. Гетманы Украины. Истории о славе, трагедиях и мужестве. Москва : Издательство Центрполиграф, 2011. 470 с.
74. Флоря Б. Войны Османской империи с государствами Восточной Европы (1672 – 1681 гг.) // Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. Вип. 2. Москва, 2001. С. 124-135.
75. Ходырева Г. Взаимоотношения России и гетманов Украины с Турцией (1666-1681 гг.) : Автореф. дисс. канд. ист. наук. Москва, 2001. С. 19-146.
76. Чухліб Т. В. Особливості зовнішньої політики І. Самойловича та проблема міжнародного становища Українського гетьманату в 1672–1686 рр. *Український історичний журнал*. 2005. № 2. С. 48-67.
77. Чухліб Т. Іван Самойлович // *Історія України в особах: Козаччина*. Київ : Україна, 2000. С. 162.
78. Чухліб Т. Козаки і Монархи. Міжнародні відносини ранньомодерної Української держави 1648-1721 рр. Київ : В-во імені Олени Теліги, 2009. 616 с.
79. Шевченко Г. Іван Самойлович, гетьман обох берегів Дніпра: 22 Березня 1674 року у Переяславі Івана Самойловича, вихідця із духівництва, було проголошено гетьманом усієї України – обох берегів Дніпра // *Україна козацька*. 2009. № 3-4. С. 15.
80. Шкарбан Ю. В. Значення та роль Івана Самойловича у зближенні стосунків Москви і Порту // *Література та культура Полісся*. Серія : Історичні науки. 2016. Вип. 81. С. 10-18.

81. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків. У 3-х т. Т. 1 / Передмова В. А. Смолія; АН Української РСР. Археографічна комісія, Інститут історії. Київ : Наукова думка, 1990. 596 с. (Пам'ятки історичної думки України)

82. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ, 2006. URL: <https://coollib.com/b/190000/read#t84>

83. Яковлева Т. Г. Доносстаршини на І. Самойловича : аналіз першоджерела. *Український історичний журнал*. 2006. № 4. С. 190–200.

84. Яковлева Т. Гетьманщина в другій половині 50-х років XVII століття : причини і початок Руїни. Київ : Основи, 1998. 447 с.

85. Яковлів А. Українсько-московські договори в XVII-XVIII віках. *Український історичний журнал*. 1993. №7-8; 1994. № 2-3; 1994. № 4.

III. Електронніресурси

86. Великий згін. URL. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B5%D0%BB%D0%B8%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%B7%D0%B3%D1%96%D0%BD

87. Гетьман обох берегів Дніпра: як ідея єдиної соборної Української держави завела Івана Самойловича до Сибіру. URL. <https://umoloda.kyiv.ua/number/3446/196/132352/>

88. Гетьман усієї України Іван Самойлович. URL. <https://uahistory.co/book/new/51.html>

89. Головне — визволення українського народу з-під чужої кормиги. URL. <http://www.golos.com.ua/article/301076>

90. Забутий гетьман Іван Самойлович. URL. <http://ukrpohliad.org/national-memory/zabutyj-getman-ivan-samojlovych.html>

91. Забутий гетьман Іван Самойлович: до 400-річчя діяча, ім'я якого пов'язане з Полтавщиною. URL. <https://np.pl.ua/2020/06/zabutyj-het-man-ivan-samojlovych-do-400-richchia-diiacha-im-ia-iakoho-pov-iazane-z-poltavshchynoiu/>

92. Іван Самойлович, гетьман обох берегів Дніпра. URL. http://www.kozatstvo.net.ua/ua/publications/uk_r.php?d=a&i=2166
93. Іван Самойлович. URL. <https://uahistory.co/article1/4mzy6.html>
94. Іван Самойлович. URL. https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D1%80%D0%BE%D1%82
95. Іван Самойлович: заручник «московського вектора». URL. https://zn.ua/ukr/SOCIUM/ivan_samoylovich_zaruchnik_moskovskogo_vektora.html
96. Коломацький переворот. URL. <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
97. Чому доленосна для України козацька рада відбувалася в Коломаку 25 липня 1687 року. URL. <http://kolomak-rada.gov.ua/2017/05/17/chomu-dolenosna-dlya-ukrayiny-kozatska-rada-vidbuvalasya-v-kolomaku-25-lypnya-1687-roku/>